

СУСПІЛЬНЕ ЗНАЧЕННЯ ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ САМОДОСТАТНОСТІ В УКРАЇНІ

PUBLIC VALUE PROBLEMS FOR SOCIAL AND ECONOMIC SELF-SUFFICIENCY IN UKRAINE

У статті розкрито суспільну значущість проблеми забезпечення національної самодостатності. Проаналізовано праці науковців, які займалися вивченням проблеми самодостатності й безпеки розвитку соціально-економічної системи та відобразили її багатоаспектний характер. Увагу дослідники зосереджують на різних аспектах і засобах досягнення самодостатності в умовах глобального розвитку з урахуванням внутрішніх і зовнішніх загроз. Здійснено аналіз філософської, соціологічної, політичної й економічної літератури із зазначеної проблеми, який надав можливість з'ясувати, що соціально-економічна самодостатність, або самодостатність соціально-економічного розвитку, – це здатність соціально-економічних систем зберігати самодостатне збалансоване зростання. При цьому збалансованість як стосується елементів соціально-економічної системи, так і має проявлятися у взаємодії системи зі своїми надсистемами (наприклад, макро- й мегарівнів), а також із рештою систем, які з нею контактують. У цьому визначенні фактично об'єднуються трактування самодостатності (як стану соціально-економічної системи) та самодостатного розвитку.

Ключові слова: соціально-економічна система, самодостатність, автаркія, безпека розвитку.

В статье освещена общественная значимость проблемы обеспечения национальной самодостатности. Проанализированы труды ученых, которые занимались изучением проблемы самодостатности и безопасности развития социально-экономической системы и отразили ее многоаспектный характер. Внимание исследователей сосредотачивается на различных аспектах и средствах достижения самодостатности в условиях глобального развития с учетом внутренних и внешних угроз. Осуществлен анализ философской, социологической, политической и экономической литературы по данной проблеме,

который предоставил возможность выяснить, что социально-экономическая самодостатность, или самодостатность социально-экономического развития, – это способность социально-экономических систем сохранять самодостатный сбалансированный рост. При этом сбалансированность как касается элементов социально-экономической системы, так и должна проявляться во взаимодействии системы со своими надсистемами (например, макро- и мегаровней), а также с остальными системами, которые с ней контактируют. В этом определении фактически объединены трактовка самодостатности (как состояния социально-экономической системы) и самодостатное развитие.

Ключевые слова: социально-экономическая система, самодостатность, автаркия, безопасность развития.

The article highlights the social significance of national self-sufficiency. It analyzes the work of scientists who have studied the problem of self-sufficiency and security of the socio-economic system and reflecting its multidimensional nature. The attention of researchers focusing on different aspects and means of achieving self-sufficiency in terms of global development, taking into account internal and external threats. The analysis of philosophical, political and economic literature of this problem, which allowed to find out the social and economic self-sufficiency and self-reliance of social and economic development like the ability of social and economic systems to maintain self-sufficient sustainable growth. This equation applies to elements of socio-economic system, it should appear in the interaction of the system with its super-systems (for example, macro- and mega levels), as well as other systems which are in contact with it. This definition is actually combined interpretation of self-sufficiency (as a social-economic system) and sustainable development.

Key words: socio-economic system, self-reliance, self-sufficiency, security development.

УДК 338.47

Чернявська Т.А.,

доцент кафедри соціальної роботи,
соціальної педагогіки та соціології
Херсонський державний університет

На початку третього тисячоліття спостерігається ускладнення конфігурації світового простору. Можливість збалансованого, врівноваженого динамічного його розвитку визначається наявністю стійких структурних компонентів, що мають гнучкі форми взаємодії. Одним із таких структурних компонентів є Україна як цілісна економічна система з відповідними підсистемами, яка володіє комплексом стійких ланок народного господарства, каналів і зв'язків. Через своє геополітичне й географічне розташування вона багато в чому визначає характер взаємних відносин інших компонентів глобальної системи. Таке поло-

ження диктує необхідність збереження національної самодостатності й безпеки, що у свою чергу вимагає більшої впорядкованості внутрішніх процесів.

Національна безпека знаходиться в прямій залежності від ситуації в усіх структурних елементах економічної системи країни, які, з одного боку, відрізняються конкретикою локального рівня, а з іншого – відчують вплив глобальних тенденцій. У зв'язку із цим кожна складова економічної системи повинна розглядатися як об'єктивно необхідна самодостатня підсистема, функціонування якої спрямовується на безпечне існування та прогресивний розвиток. Тому

самодостатність поряд із цілісністю й інтегральністю виступає необхідним фактором розширеного суспільного відтворення, подальшого безпечного розвитку національної економічної системи країни.

Проблема економічних систем суспільства, їх генезису, чинників і логіки становлення й розгортання є однією з найбільш актуальних у сучасній науці. Так, вивченню проблем самодостатнього розвитку присвячено праці М.І. Беляєва, Е.В. Бурана, А.М. Поручніка, В.В. Трофимової та інших. Це зумовлюється багатьма причинами, серед яких насамперед виділяється необхідність розкриття й глибокого усвідомлення закономірностей еволюції економічних систем із метою конструювання відповідної економічної та соціальної політики, а також пошук різними країнами оптимальних соціально-економічних моделей їх стратегічної суспільної трансформації. Цивілізаційний вектор сучасних економічних систем зумовлює значні трансформаційні зміни в усіх складових архітектури суспільного ладу. Набуває нових вимірів демократична організація суспільства, з'являються нові ціннісні орієнтири й переосмислюються наявні, а справді докорінні перетворення відбуваються у вирішальній сфері функціонування соціуму – економічній діяльності та економічній системі суспільства в цілому. Це особливо актуалізує проблему людини як головного чинника еволюції економічних систем. Сучасна наука істотно розширює предмет свого аналізу. Саме на проблемах соціально-економічних систем було сконцентровано увагу науковців протягом останньої чверті минулого століття, коли економісти-футурологи спробували спрогнозувати подальшу трансформацію суспільства. При цьому вектор їх дослідження було звернено не лише в напрямі країн «третього» світу чи постсоціалістичних, а й у напрямі благополучних розвинених національних соціально-економічних систем, які внаслідок об'єктивних процесів свідчать про необхідність перманентного вдосконалення правил економічної гри. Незважаючи на значну актуальність цієї проблеми, більшість наукових досліджень у цій сфері й донині мають емпіричний характер. Тому наша увага зосереджується на проблемах розвитку соціально-економічних систем в умовах глобалізаційних трансформацій.

З огляду на це метою статті є дослідження еволюційної концепції само-

статнього розвитку соціально-економічної системи та аналіз суспільного значення забезпечення соціально-економічної самодостатності в Україні.

Сучасна наука й суспільна практика свідчать про нагальну потребу винайдення нової парадигми розвитку соціально-економічних систем на шляху подолання наслідків останніх атипових світових криз. Від цього повною мірою залежить безпечне існування України як держави, її статус на світовій арені як стратегічно важливого партнера.

Головним в ефективній інтеграції України в глобалізований світовий простір є досягнення самодостатності структурних складових соціально-економічної системи, які відіграють ключову роль у визначенні вектора безпечного існування й подальшого розвитку країни. Депресивний стан економіки регіонів, політична дестабілізація, розбалансованість як економічної, так і соціальної сфери справляє загальний негативний вплив та створює численні загрози національній безпеці.

Досягнення самодостатності як системи сприятливих умов для процесу внутрішнього відтворення виступає ключовим завданням безпечного розвитку, сферою зосередження матеріальних та інших ресурсів і політичних зусиль. Про надзвичайну складність реалізації цього завдання свідчить той факт, що за останні 5,5 тисяч років людство спромоглося жити в стані миру лише впродовж 292 років. Світ пережив за цей час близько 15 тисяч воєн. При цьому тенденція до наростання масштабів конфліктів, виходу їх за регіональні межі – на глобальний рівень – проявила себе в двох світових війнах лише в ХХ ст. [11].

Тому особливо актуальною постає проблема дослідження самодостатності як стрижневого фактора забезпечення національної, у тому числі й економічної, безпеки України в умовах глобалізаційних трансформаційних процесів.

Аналіз наукових робіт із проблеми самодостатності свідчить, що в сучасній науці цей фактор не має всебічної оцінки, його рефлексія зводиться переважно до категоріального аналізу. Безліч незрозумілостей викликає відсутність систематизованого досвіду, упорядкування організації економічної, політичної, соціальної складових самодостатності, що формує одномірне уявлення про явище.

Для відповіді на питання, що ж включають процеси самодостатнього розвитку соціально-економічної системи, важливо насамперед звернутися та значною мірою по-новому осмислити фундаментальну категорію «самодостатність», що мала вирішальне значення для світового розвитку як у глобальному, так і в локальному вимірі.

Еволюція концепції самодостатнього розвитку зароджується на тлі автаркічних поглядів, які фактично виступають методологічною передумовою, фундаментом становлення теорії самодостатнього розвитку соціально-економічних систем.

Етимологічно термін «самодостатність» пов'язаний із грецьким словом *autarkeia* (автаркія) – самозадоволення, незалежність. Описують два основні його значення: 1) в античній етиці – термін, який означає внутрішнє самозаспокоєння, задоволення наявним станом, достатнім і незалежним; 2) в економічному відношенні – термін, що характеризує політику господарської відособленості будь-якої країни [9].

Формування засад автаркічного розвитку має давнє коріння й чимало цікавих прикладів у світовій історії. Автаркія як ідея є історією античної антропології, яка від її подання у вигляді тотальної залежності й несамодостатності людини перейшла до думки про «заповнення» людини в соціумі до ідеалу. У формуванні наукового уявлення про античну економічну та політичну автаркію найважливішу роль відіграли такі відомі наукові праці: «Політика» Арістотеля (на початку якої заявлено, що «автаркія – це мета, вона є найкращим для полісу» і що «досконалий поліс стає межею будь-якої автаркії благ»); пасаж із «Держави» Платона (у якому йдеться про те, що забезпечення автаркії в полісі витікає з потреби один в одному самих по собі неавтаркічних людей); промова Перікла у Фулідіда (у якій Афіни названо найавтаркічнішим, тобто ідеальним полісом для миру та для війни) [8]. Згодом у працях Фулідіда з'являється застосування терміна «автаркія», що означає в нього політичну й економічну незалежність однієї держави від інших.

Таким чином, історична діяхронія самодостатності починається із застосування поняття автаркії, яке ототожнювалося із самодостатністю та характеризувало в працях мислителів реальний економічний

лад гомерівської Греції, військової демократії Спарти, торгових Афін, імператорського Риму. Водночас йому було надано статус економічної категорії для опису загальної для всіх соціальних верств і періодів грецької та римської історії ідеалу.

Дослідження генезису економічної самодостатності як основи й рушія прогресу та еволюції економічних систем повинне базуватися насамперед на працях Арістотеля. Зокрема, термін «автаркія» як вираження самодостатності вперше згадується в нього щодо політичного життя: «Держава являє собою спілкування <...> родів і селищ задля досягнення досконалого самодостатнього існування, яке, як ми стверджуємо, полягає в щасливому й прекрасному житті». У цілому застосування термінів «автаркія» та «автаркічний» зустрічається в працях філософа більше, ніж у його попередників. Як систематизація попереднього знання в подальшому автаркія знайшла відображення в Арістотеля: у біологічних творах – медико-фізіологічна автаркія, у логічних – автаркія як ідеал логіки, у космологічних – небесні тіла й божества, які ведуть блаженне та найавтаркічніше життя, в етичних творах – кінцеве, досконале благо й щастя [14].

Згодом автаркічні погляди стали застосовувати в економічному плані меркантилісти, а найбільшого поширення вони набули в період загальної кризи капіталізму. Феномен автаркії викликав особливу увагу й перебував у полі зору німецьких мислителів та економістів-теоретиків. Одним із перших фундаторів цього напрямку дослідження був Й.Г. Фіхте, який розвинув власну систему економічно самодостатньої, планованої закритої держави, осмислюючи наслідки континентальної блокади Наполеона. Продовжувач його наукових вишукувань Ф. Ліст 50 років потому розробив теоретичні установки проти принципів «вільної торгівлі» Манчестерської школи. Відповіддю на «імперіалізм вільної торгівлі» було запропоновано систему тарифу Ф. Ліста, метою якої було зробити Німеччину економічно незалежною.

Пізніше поглиблено досліджували сенс автаркії І.К. Родбертус, Дж. Фергюсон, які описували класичну Грецію як «тріумф автаркії», нескінченно розширюючи сферу застосування терміна. Так, автаркія використовувалася ними

для характеристики і ідеального полісу, і принципу життя мудреців, які ні в кому та ні в чому не відчували потреби, чим були подібними до бога, і храму як ідеалу архітектурного творіння, і навіть епіграм як ідеалу літературних творів тощо.

В історико-економічних дискурсах останньої третини ХІХ ст. економічне застосування терміна автаркії стає звичним, а згодом, у період між світовими війнами, переходить у лексику ідеологічного забезпечення одночасно ізоляціонізму й експансії (простежується в працях за лінією спадкоємства: І.К. Родбертуса – вчителя К. Бюхера, К. Бюхера – І. Хазебрека, І. Хазебрека – Л. Лаума). В Італії та Німеччині тих часів використання терміна «автаркія» злилося з так званою «автархією» (самоврядуванням) і стає гаслом подальшого розвитку, за яким прослідковується «всеохопний світогляд» тотального відокремлення нації (у працях А. Фріда).

Фашизм здійснював політику автаркії з метою милітаризації економічної системи Німеччини в підготовці до Другої світової війни. Нацистську доктрину автаркії було викладено Г. Герінгом (промова від 17 грудня 1936 року на засіданні Пруського ландтагу в Берліні) і знайшла відображення в чотирирічному плані, прийнятому гітлерівським урядом [13].

Серед численних науковців минулого, які займалися цією проблематикою, найбільшу зацікавленість з огляду на предмет нашого дослідження заслуговує Х.Р. Челлен (1864–1922 роки) – шведський державознавець і геополітик, один із батьків сучасної геополітики.

Такі поняття, як геополітика (цей термін було введено вченим у 1899 році) і життєвий простір (lebensraum), були суттю його наукових вишукувань. Х.Р. Челлен увійшов в історію насамперед як ведучий геополітик континентальних сил і критик світової гегемонії провідної морської сили того часу – Британської імперії. Ним було розроблено концепцію держави як економічно й геополітично захищеного «народного дому» (folkhemmet). У подальшому його геополітичні концепції втілилися в «Шведській моделі», у якій було з'єднано геополітичну концепцію Х.Р. Челлена, ідеологію «консервативної революції» та радикальну політичну волю шведської соціал-демократичної партії.

Для Х.Р. Челлена питання самодостатності – не стільки економічна, скільки

політична проблема. На його переконання, держава, яка залежить від імпорту, ніколи не може бути незалежною. Учений вважав, що вкрай необхідна політика «закритих дверей», оскільки імперіалістична політика «відкритих дверей» морських сил Великобританії – це війна засобами економіки. У такому контексті введення тарифної системи, на його думку, виступає засобом боротьби, тобто контратакою. На переконання Х.Р. Челлена, економічна політика самодостатності виступає потужною політичною зброєю: «Природна сфера впливу – це фактично закритий економічний простір, який забезпечує самодостатність» [7].

Згодом розвиток цього поняття було втілено в працях К. Шмідта, який назвав його «гроссраум», а генерал К. Хаусхофер – «пан-регіоном». Під впливом наукових ідей Х.Р. Челлена знаходилися такі науковці, як А. Горбах, Й.П. Екерман, Е. Нойман. Для них «Середина Європа» (Mittel Europa) у геополітичному плані водночас була закритою сферою впливу та інтегрованим автаркічним економічним простором. У своїх роботах Х.Р. Челлен зазначає, що в 1890 році Британська імперія розробила доктрину «відкритих дверей», яка й була фактично доктриною завоювання ринків, тобто структурною колонізацією інших країн. Очевидно, що у своєму господарюванні Великобританія гостро відчувала залежність від вільного доступу до територій країн, які були об'єктом політики «відкритих дверей». Тому панування над морями виступає життєво важливим політичним імперативом країни. Для підтримки морського панування їй вкрай необхідно було не допустити виникнення будь-якого суперника. Британський адмірал Дж. Фішер писав у ті часи: «Той, хто панує над океанами, панує над світом». Своє панування над морями Британія називала «принципом свободи мореплавання», який був непорушним у міжнародному праві. Таким чином, острівна сутність країни геополітично вимагала проведення політики «відкритих дверей», тобто постійної війни засобами економіки.

Усвідомлення багатоаспектності феномена самодостатності свідчить про проблематичність процесу теоретичного узагальнення її змісту. Багато з наявних у сучасній науці визначень самодостатності несуть специфічне смислове наван-

таження, проте фіксованого понятійного змісту не мають. Вважаємо, що самодостатність – більш складне й багатовимірне явище, ніж воно інтерпретується в роботах дослідників, які роблять акцент лише на вибіркових аспектах функціонування сучасних соціально-економічних систем.

Так, наприклад, у словниках російської мови самодостатність тлумачиться таким чином: 1) виникнення природним шляхом і можливість подальшого існування без впливу зовні; 2) властивість стабільного й тривалого (на історично значимому відрізку часу) або нестійкого й короткотривалого існування активної системи за незмінного стану зовнішнього простору. В іншому словнику знаходимо пояснення цих визначень із позиції системного підходу, коли самодостатня система трактується як здатна за незмінних умов навколишнього середовища як зберігатися, так і руйнуватися під впливом внутрішніх причин. Аналіз наведених тлумачень свідчить про неможливість їх застосування до сучасних соціально-економічних систем. Адже перший варіант тлумачення фактично стосується замкнених систем. Що ж стосується другого визначення, то цей стан чітко характеризується як властивість активних систем, проте, на наше переконання, досить спрощено [6; 9].

Слушною вважаємо думку відомого американського соціолога-теоретика Т. Парсонса, який переймається проблемами самодостатності соціальних систем: «Суспільство – це такий тип соціальної системи, яка досягає щодо навколишнього середовища найвищого рівня самодостатності». Він визначає самодостатність як функцію від збалансованої комбінації механізмів контролю над відносинами суспільства із середовищем, а також від ступеня його власної внутрішньої інтеграції. Т. Парсонс стверджує, що «самодостатність» виступає як «стабільність відносин взаємообміну та спроможність контролювати взаємообмін в інтересах власного функціонування» [10].

Російський учений К.Х. Момджян вважає, що коли про самодостатність розмірковують політики, то вони, як правило, зводять її до господарсько-адміністративної або іншої автономії у світовому суспільстві. Однак із філософської точки зору мова йде про досить відносну незалежність, що має цілком соціальний вимір. Зрозуміло, що будь-яке само-

стійне у світовому масштабі суспільство не може існувати поза й незалежно від природи, оскільки бере від неї всі необхідні речові й енергетичні засоби для свого функціонування. Тобто самодостатність у певному сенсі в жодному разі не є здатністю існування системи «самої по собі», «у собі й для себе», а безпосередньо вступає у відносини із зовнішнім середовищем, здійснюючи з ним певну взаємодію. У випадку із соціальними системами самодостатність означає не відсутність зовнішнього середовища, а особливий механізм взаємодії із цим середовищем, особливий засіб зародження, підтримки й розвитку сутнісних властивостей системи, що створюють притаманну їй якість. За таким підходом К.Х. Момджян вважає основною ознакою суспільства його функціональну самодостатність.

Ю.Б. Молодожен звертає увагу на те, що самодостатність характеризує систему в будь-якому аспекті її існування, тобто розповсюджується і на її устрій, і на її функціонування, і на її розвиток: «В усіх цих випадках ми маємо справу з іманентністю буття, існуванням за власними законами, дія яких обмежується самою системою та не розповсюджується на зовнішні реалії» [13].

Поглиблено досліджено феномен самодостатності в монографії професора А.М. Поручника «Національний інтерес України: економічна самодостатність у глобальному вимірі». Автор тлумачить її як «здатність країни забезпечувати процес суспільного відтворення на базі максимальної мобілізації внутрішніх джерел і ресурсів у поєднанні з ефективним залученням та використанням потенціалу зовнішньоекономічних зв'язків» [11]. Ученим застосовано діалектичний підхід до визначення співвідношення національної самодостатності та глобальної інтеграції, що виводить дослідження цієї економічної категорії на новий науковий рівень.

Є.В. Буран пропонує таке визначення самодостатності: «Самодостатність – це здатність системи відтворювати себе за наявності необхідних зовнішніх умов» [3]. На противагу такому вузькому розумінню Ф. Бродель вважає, що самодостатній економіці притаманна певна органічна єдність, яка забезпечується дією внутрішніх зв'язків та обмінів [4]. На наше переконання, певна органічна єдність

самодостатньої економіки досягати-меться на основі балансу як зовнішніх, так і внутрішніх умов. А в здатності відтворення системи, на відміну від позиції Є.В. Бурана, ключову роль відіграє насамперед власний ресурсний потенціал. На нашу думку, підґрунтям такого відтворення повинен бути фінансовий компонент ресурсного забезпечення.

Особливої актуалізації проблеми саме фінансової, бюджетної й податкової самодостатності територіальних систем отримали в період відновлення економіки після світової фінансової кризи. Низку наукових праць присвячено обґрунтуванню необхідності забезпечення фінансової самодостатності як передумови забезпечення економічної стабільності. Так, О.В. Шевченко тлумачить фінансову самодостатність територій як можливість самостійно забезпечувати виконання повноважень і надавати суспільні послуги не нижче визначеного рівня. На наше переконання, подане трактування носить загальний характер і не відзначається конкретикою.

Більш ґрунтовно підходить до проблеми забезпечення фінансової самодостатності С.В. Осадчук, яка вважає, що поняття фінансової самодостатності включає сукупність усіх фінансових ресурсів, а бюджетна самодостатність є їх основним компонентом. Визначення поняття фінансової самодостатності пов'язане з формуванням податкової бази, з неподатковими доходами, з можливістю здійснення запозичень на фінансових ринках для бюджетних цілей. Вона передбачає можливість вирішення фінансових питань громади завдяки ефективному використанню ресурсів: формуванню й використанню коштів місцевих бюджетів, функціонуванню підприємств комунальної власності, залученню додаткових фінансових ресурсів. Водночас автор не наводить узагальнюючу дефініцію [14].

Розуміння самодостатності як здатності забезпечувати фінансування економіки за рахунок власних джерел [11, с. 243] потребує розширення, адже в такому сенсі на сучасному етапі розвитку жодна соціально-економічна система країн світу не може вважатися самодостатньою.

Зазначене повною мірою дозволяє стверджувати, що фінансова самодостатність – це базовий компонент самодостатності соціально-економічної системи.

Саме вона визначає стан і перспективи економічної стабільності в країні, прогресивність суспільного розвитку. На нашу думку, головною метою самодостатності є дотримання національних економічних інтересів, які становлять основу фінансової незалежності та фінансової маневреності держави, не обтяжують її в прийнятті власних фінансових рішень, відображають стійкість національної економіки, її повноцінне відтворення й потенційно прогресивний розвиток.

У визначенні параметрів самодостатності найбільш ґрунтовним вважаємо підхід російського вченого М.І. Беляєва, автора наукових публікацій циклу «Мілогія – фундаментальна наука III тисячоліття». Теоретичне осмислення принципів самоорганізації ієрархічних систем та методологічні принципи їх використання заслуговують на увагу не лише сучасних науковців, а й практиків. Зокрема, у вітчизняній науці дослідження категорії «самодостатності» та подальший розвиток поглядів М.І. Беляєва в контексті ефективності функціонування самодостатніх транспортних систем знайшли своє відображення в працях О.І. Зоріної [11].

Нова наука – мілогія – містить опис фундаментальних закономірностей і законів природи, характеризує принцип цілісності й самодостатності системи. Так, у будь-якій системі існує головна ланка, яка є «дороговказом», «потягнувши» за яку, можна розплутати весь «системний клубок». Ця ланка несе в собі сенс монади системи. Вона відображає чіткий і зрозумілий сенс цілісності системи. Полюси системної монади характеризуються взаємодоповнюваністю.

Саме принцип самодостатності, як вважає М.І. Беляєв, виступає наріжним каменем сучасної економічної науки: «Самодостатність є практично синонімом поняття цілісності системи та визначає нижню мінімальну межу цілісної системи. Самодостатні системи мають властивості незалежності виконання своїх внутрішніх функцій від зовнішніх впливів, за винятком однієї або декількох «обраних» системою для цих цілей її оболонки, які є відповідальними за таку взаємодію» [2].

Процес самодостатнього розвитку соціально-економічної системи можна трактувати як послідовну зміну станів самодостатності системи, кожний із яких є принаймні не гіршим за попередні.

Слід відзначити, що умова непогіршення наступних станів стосується насамперед економічної складової системи, яка у свою чергу приводить до змін у соціальній системі. Для систем, стартові характеристики яких є порівняно нижчими, однією з ознак самодостатнього розвитку має бути їх економічне зростання. Останнє, як зазначалося, повинне супроводжуватися не лише кількісними змінами, а й підвищенням якісного рівня системи.

Отже, соціально-економічна самодостатність, або самодостатність соціально-економічного розвитку, – це здатність соціально-економічних систем зберігати самодостатнє збалансоване зростання. При цьому збалансованість як стосується елементів соціально-економічної системи, так і має проявлятися у взаємодії системи зі своїми надсистемами (наприклад, макро- й мегарівнів), а також із рештою систем, які з нею контактують. У цьому визначенні фактично об'єднуються трактування самодостатності (як стану економічної системи) та самодостатнього розвитку.

Безумовно, соціально-економічна система являє собою складний об'єкт досліджень. Вирішення будь-яких проблем, що виникають під час функціонування таких об'єктів, потребує застосування інструментів системного аналізу. На його початковому етапі формулюється проблема, що потребує розв'язання. Далі визначається кінцева мета, якої має бути досягнуто в процесі вирішення поставленої проблеми, зв'язані із цією метою конкретніші цілі, можливі способи їх реалізації та потрібні для цього ресурси всіх видів, а також здійснюється відбір найбільш прийнятних напрямів і засобів досягнення поставленої глобальної мети.

Якщо в суспільстві на кожному рівні його ієрархії буде забезпечуватися баланс між відповідними цільовими функціями окремих соціально-економічних систем і підсистем, то можна буде стверджувати, що в такому суспільстві існує самоузгоджене поле цільових функцій. Сукупність таких цільових функцій становитиме єдине самоузгоджене поле суспільства. В інтересах самодостатності необхідно, щоб від 2/3 до максимально можливої одиниці (або 100%) цих функцій виконувалися в структурі соціально-економічної системи. Тому межі самодостатнього розвитку, або «коридор самодостатності», становитимуть від 2/3 до 1 [15].

Сучасна вразливість національної економіки – це результат власних внутрішніх проблем функціонування соціально-економічної системи, саме виявлення яких становить основний інтерес в аспекті як розуміння причин економічної небезпеки, так і визначення шляхів її уникнення й набуття самодостатності. Унаслідок значущості забезпечення національної самодостатності в умовах економічної й політичної нестабільності аналіз проведеної в Україні політики самодостатнього розвитку має великий науковий і практичний інтерес. Для цього паралельно з визначенням головної мети самодостатнього розвитку соціально-економічної системи має будуватися ієрархічна сукупність цілей поетапного досягнення кінцевого результату. У такому аспекті важливо забезпечити правильний вибір черговості практичної реалізації зазначених цілей. На початку має бути сформовано так зване ядро національної самодостатності соціально-економічної системи, яке слугуватиме додатковим стабілізатором її розвитку. До складу сфер та окремих видів діяльності, що утворюють ядро, доцільно ввести такі компоненти, які є стабільно затребуваними й необхідними, насамперед усередині країни. Найлогічніше відібрати їх зі сфери продовольчого, енергетичного, транспортного забезпечення. У цих сферах слід виділити обмежену кількість найбільш пріоритетних напрямів розвитку та підтримати їх на державному рівні.

Забезпечивши самодостатність розвитку зазначених галузей, тобто сформувавши з них стрижень національної самодостатньої соціально-економічної системи, який не піддається значним коливанням турбулентного середовища та є безпечним, держава зможе розраховувати на забезпечення достатнього рівня політичної, економічної й соціальної стабільності, що у свою чергу створить передумови для досягнення самодостатності та впевненого поступу шляхом реформ.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Беляев М.И. Милогія : [монографія] / М.И. Беляев. – М. : ООО «Франтера», 2006. – 248 с.
2. Беляев М.И. Основы милогии : [монографія] / М.И. Беляев. – Краснознаменск : Зита-1, 1999. – 416 с.

3. Буран Е.В. О самодостаточности / Е.В. Буран [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zhurnal.lib.ru/b/buran_e_w/sam.shtml.
4. Бродель Ф. Матеріальна цивілізація, економіка і капіталізм (XV – XVIII ст.) : у 3 т. / Ф. Бродель ; пер. з франц. Г.С. Філіпчук. – К. : Основи, 1995–1998. – Т. 3 : Час світу. – 1998. – 631 с.
5. Економічні проблеми XXI століття: міжнародний та український виміри / за ред. С.І. Юрія, Є.В. Савельєва. – К. : Знання, 2007. – 595 с.
6. Даль В.И. Толковый словарь живого великорусского языка : в 4 т. / В.И. Даль. – М. : Русский язык, 1989–1991. – Т. 1. – 1989. – 873 с.
7. Крейтор Н.К. Народный дом геополитика Рудольфа Челлена. Автаркия как геополитическая защита / Н.К. фон Крейтор [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.whiteworld.ru/rubriki/000108/002/01090303.htm>.
8. Новая философская энциклопедия : в 4 т. / под ред. В.С. Степина. – М. : Мысль, 2000–2001. – Т. 1. – 2000. – 692 с.
9. Ожегов С.И. Словарь русского языка / С.И. Ожегов. – М. : Русский язык, 1990. – 917 с.
10. Парсонс Т. Система современных обществ / Т. Парсонс ; пер. с англ. Л.А. Седова и А.Д. Ковалева ; под ред. М.С. Ковалевой. – М. : Аспект Пресс, 1998. – 270 с.
11. Поручник А.М. Національний інтерес України: економічна самодостатність у глобальному вимірі : [монографія] / А.М. Поручник. – К. : КНЕУ, 2008. – 352 с.
12. Трофимова В.В. Глобальна економічна інтеграція та національна самодостатність: діалектика розвитку / В.В. Трофимова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.educrimea.com/upload/Trofymova>.
13. Филатов Г.С. История фашизма в Западной Европе / Г.С. Филатов. – М. : Наука, 1978. – 616 с.
14. Философская энциклопедия : в 5 т. / под ред. Ф.В. Константинова. – М. : Советская энциклопедия, 1960–1970. – Т. 1 – 1960. – 504 с.
15. Чернявська Т.А. Самодостатність транспортно-комунікаційної системи регіонів в системі національної безпеки / Т.А. Чернявська // Становлення економіки України у післякризовий період: ризики та проблеми розвитку: у 2 ч. / [В.І. Глухова, І.В. Ховрак та ін.] ; за ред. О.О. Непочащенко. – Умань : Сочінський, 2012– . – Ч. 1. – 2012. – С. 81–89.